

Ludányi Zsófia

Az egy névelő (egy) rút germanizmus?

Jelen tanulmány Gaál Csabának a MONy 2016/1-es számában megjelent, több nyelvhasználati kérdést is taglaló írásához (8) kapcsolódik: célja, hogy az elmondottakhoz néhány adalékkal szolgáljon, árnyalja a dolgozatban tárgyalt nyelvi jelenségekre vonatkozó nyelvhelyességi javaslatokat.

Tanulmányában Gaál Csaba – két másik, érdekes nyelvhasználati kérdés mellett – kitér a határozatlan névelőnek bizonyos helyzetekben történő használatára. „Idegenszerű (főként németes: *ein, eine* vagy angolos: *a, an*), indoeurópai és felesleges az *egy* határozatlan névelő a névszói állítmány bizonyos fajtája előtt [...]” – állapítja meg. Fontos megemlíteni, hogy az *indoeurópai* jelző használata ebben a helyzetben némileg pontatlan, túláltalánosító; mert bár a német és az angol valóban az indoeurópai nyelvcsaládba tartoznak, ide tartoznak még a szláv nyelvek is, amelyekre az említett nyelvi forma éppen hogy nem jellemző. Ahogy Lanstyák (13) is megjegyzi, a szláv nyelvek többsége sem a határozatlan, sem a határozatlan névelő kategóriáját nem ismeri.

Dolgozatomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy valóban „helytelen”, „hibás”-e az a fajta névelőhasználat, amikor a névszói-igei állítmány elé határozatlan névelőt (*egy*) teszünk.

A szóban forgó nyelvi jelenség bemutatására idézem Gaál Csaba néhány példáját (8).

- (1) A Globish egy hatékony eszköz [...]
- (2) Az angol egy kulturális nyelv.
- (3) Makovecz egy nagy építész.
- (4) [...] a sebészorvos élete egy küzdelem, egy harc

Gaál Csaba több különböző példát is hoz a határozatlan névelő általa feleslegesnek vélt használatára, ezeknek egy része azonban más típusú, nem névszói-igei állítmány előtti helyzetű: ez az ún. egész fajt jelölő főnévi helyzet, erre példa az *Amennyiben egy törés nem gyógyul [...]* mondatrészlet. A továbbiakban az egész fajt jelölő főnévi helyzettel nem foglalkozom, és az *egy* használatának csupán azokat az eseteit vizsgálom, amikor azonosítást fejez ki, vagyis névszói-igei

állítmány előtt áll. (Ez utóbbi az állítmánynak azt a típusát jelenti, amikor nem ige áll ebben a mondatrészi szerepben, hanem valamilyen névszó, többnyire főnév [*nyelv, építész, küzdelem, harc*] vagy melléknév.)

MIT MOND AZ ELŐÍRÓ NYELVI NORMA? Nem térve ki egyelőre Simonyi Zsigmondra, az általa képviselt leíró nyelvi normára, a nyelvszokás kérdésére, amelyeket a MONy korábbi számában részleteztem (17), először nézzük meg a kérdést a normatív nyelvhasználat szempontjából. E célból idézem az összefoglaló nyelvhelyességi szakmunkák máig legterjedelmesebbikének, a nyolcvanas években kiadott (de valójában inkább a hatvanas-hetvenes évek akadémiai nyelvűvelésének felfogását képviselő) *Nyelvművelő kézikönyvnek* ide vonatkozó szócikkét (10a, 10b): „Sok idegen nyelvben természetes és kifogástalan ez a szerkesztésmód, a mi nyelvünkötől jobbra mégis idegen, mégpedig szemléletmódbeli különbségek miatt. A hagyományos, magyaros szemlélet szerint ui. az állítmányi szerepű névszóval nem az egyedre, hanem általánosságban, összegzően a fajra utalunk. A német, francia stb. szemléletmódnak ez felel meg: *der Sperling ist ein Vogel; le moineau est un oiseau*; a magyaros észjárás szerint ellenben ez a természetes: *a veréb madár*.” Ugyanakkor azt is hozzátesszi, hogy vannak olyan esetek, amikor mégis helyes, elfogadható névszói-igei állítmány előtt az *egy*. Ezek a következők:

1. Ha tartalmát tekintve az egész állítmányi szerkezet hasonlatszerű, metaforikus: ha az alany megnevezte dolog milyenségéről beszél (nem csak arról, hogy kicsoda, micsoda): *ez az ember számomra egy nulla, egy senki; A világ egy kopott szekér* (Arany: A világ).
2. Ha a szerző a sok közül hangsúlyozottan *egy*, bár közelebből meghatározatlan dologra, személyre akar rámutatni, vagyis szükség van benne az egyed hangsúlyozására. Ez a fajta névelőhasználat főleg személyek értékelésében, különösen lekicsinylő, szerénykedő állításban gyakori. Példák: *A kend ura csak egy béres* (népdal); *Az én rózsám egy egyszerű leány* (népdal).

3. Ha az állítmányi szerepű névszó vagy jelzője mértékjelölő kifejezés, akkor nem hogy ki szabad, hanem egyenesen kötelező kitenni a névszói-igei állítmány elé az egy névelőt. Példák: *én csak egy kis pont vagyok; Az én aratásom egy marék virág* (Kiss J.: Tüzek).

Maradva tehát egyelőre még mindig az előíró szemléletnél, nézzük meg, hogy a Gaál Csaba által említett mondatok közül melyek azok, amelyekben mégis elfogadható a határozatlan névelő. A *sebészorvos élete egy küzdelem, egy harc* példa esetében az állítmányi szerkezet metaforikus: AZ ÉLET HARC, AZ ÉLET KÜZDELEM, itt tehát a még egyértelműen előíró szemléletű kézikönyv szerint sem hibáztatható az egy használata.

Összegezve a fentieket: a *Nyelvművelő kézikönyv* idegen-szerűnek, ezért jobbára kerülendőnek tartja ezt a fajta névelőhasználatot, ugyanakkor maga is megjegyzi, hogy mégis sok kivétel van a szabály alól. Hiszen számos olyan eset van, amikor rámondhatjuk a névszói-igei állítmányos mondatra, hogy metaforát tartalmaz, illetve hogy szükség van benne az egyed hangsúlyozására. Elgondolkodtató, hogy érdemes-e egyáltalán olyan szabályt alkotni, amely alól ennyi kivétel van. Mint Szabó Tamás Péter rámutat (21): azért nehéz mit kezdeni a kézikönyv által megfogalmazott magyarossági szabállyal, mert például a határozatlan névelő egyik szerepe éppen az, hogy közelebről meg nem határozott dolgokra mutasson rá. Jogosan mondhatjuk: ha a *Felelet egy kiváló regény* (e szabály szerint „helytelen”) és az *én rózsám egy egyszerű leány* („helyes”) között az említett szempontok alapján akarnánk különbséget tenni, igencsak nehéz dolgunk lenne.

Láthatjuk, hogy a helyzet korántsem olyan egyszerű, hiszen még az előíró szemléletű *Nyelvművelő kézikönyv* sem elrenzi minden esetben a határozatlan névelő használatát. S ekkor még mindig nem esett szó a nyelvszokásról, a valós nyelvhasználatról, arról, hogy a magyar anyanyelvű beszélők jelentős hányada használja a határozatlan névelőt a névszói-igei állítmány előtt!

MIT MOND A NYELVSZOKÁS? A névszói-igei állítmány előtti határozott névelő elterjedtségével kapcsolatban Fodor István és A. Jászó Anna végzett kérdőíves vizsgálatot (6). A szerzők összesen 450 adatközlővel töltették ki kérdőívüket. Tekintve, hogy az adatközlők neme, életkora, lakhelye meglehetősen vegyes (főiskolások, általános iskolások; budapesti és vidéki városi, kárpátaljai és erdélyi tanulók, hallgatók), a minta nem képezi le a teljes magyar beszélőközösséget, ezért természetesen a magyar nyelvű közösség egészére nem vonhatók le következtetések az egy névszói-igei állítmányi helyzetben való elterjedtségéről. A vizsgálat azonban arra alkalmas, hogy bizonyos jellemzőket kimutasson.

A vizsgálat résztvevőiknek 39 mondat (15 mondatpár és három mondathármast) közül kellett kiválasztaniuk az általuk

helyesnek vélt változatot. Fodor és A. Jászó az azonosító (névszói-igei állítmány előtti) és a fajta jelölő *egy-et* is vizsgálta, az előbbire néhány példa a kérdőívből:

1. Ez egy elég izgalmas téma.
2. Ez elég izgalmas téma.
18. Tudom, nem egyszerű manőver ez.
19. Tudom, nem egy egyszerű manőver ez.
38. Nem vagyok olcsó ember.
39. Nem vagyok egy olcsó ember.

A szerzők a 39. példát elfogadhatónak tartják, mivel (a *Nyelvművelő kézikönyv*re hivatkozva) hasonlítást tartalmaz, míg az 1. és a 19. példa „egyértelműen germanizmus”, vagyis „helytelen”. Fodor és A. Jászó tehát a normatív nyelvhasználat szemszögéből vizsgálja a nyelvszokást, vagyis elfogadják az előíró szemléletet, a nyelvművelők által megfogalmazott nyelvhelyességi szabályt, miszerint a határozatlan névelő használata bizonyos esetekben „helytelen”, míg máskor elfogadható lehet. Előjáróban megjegyzem, hogy e szemlélettel nem értek egyet, de mindenképpen fontosnak és hiánypótlónak tartom a vizsgálatot, mivel az élő nyelvhasználatot vizsgálja.

A kutatás eredményeit tekintve elmondható, hogy az iskolások nemigen tudnak különbséget tenni a kétfajta szerkezet között. A szerzők azt feltételezték, hogy a fővárosiak előnyben fogják részesíteni a határozatlan névelős, „helytelen” változatokat, míg az erdélyi kitöltők körében a névelő nélküli mondatokat fogják többen helyesnek ítélni. Az 1–2. mondatpár esetén a budapesti adatközlők esetén nem volt számottevő különbség, míg az erdélyiek az esetek többségében a névelős használatot tartották helyesnek.

Az előíró szemlélet szerint „helyes” 38–39. mondatpár esetén a következőképpen alakultak az eredmények: 12 : 4 arányban a névelőtlen *nem vagyok olcsó ember* formát részesítették előnyben, ami – jegyzi meg a szerzők – azért érdekes, mert e névelős forma a *Nyelvművelő kézikönyv* „ez az ember egy senki” példájához hasonló, vagyis elfogadható volna.

Érdemes szó szerint idézni, milyen következtetéseket von le a szerzőpáros a végzett empirikus vizsgálatból: „Valóban terjed az *egy* határozott névelő használata, s ez a névszói állítmány előtt visszaszorítja nyelvünk egyik régi sajátosságát. Terjed a névelő nélküli szerkezet is. Mindkét esetben idegen hatásról lehet elsősorban szó. [...] Az idegen nyelvi hatásról beszélve sokan a szavakra gondolnak. Igazuk van, hiszen elárasztják az országot az idegen nyelvű – elsősorban angol – feliratok. A névelőhasználat vizsgálata ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy beszivárognak a nyelvi rendszerünk alapjait kikezdő szerkezetek is” (6). Véleményem szerint azért fontos és hiánypótló ez a vizsgálat, mert tapasztalati úton, számszerű adatokkal bizonyítja, hogy mennyire jelen van az élő nyelvhasználatban a szóban forgó jelenség; az összegzésből azonban az is kiténik, hogy a szerzők ugyancsak nehezményezik

a határozatlan névelő terjedését: káros nyelvi változásnak, idegenszerűségnek vélik – bár nem támasztják alá semmilyen kutatással, hogy a határozatlan névelő esetén használata valóban idegenszerű lenne. Sőt: a tanulmány – ennek némileg ellentmondva – az elején egy kései ómagyar (XVI. század eleji) nyelvemlékből is hoz példát a jelenségre, amely arra utal, hogy már ekkor is jelen volt a nyelvhasználatban a névszói-igei állítmány előtti *egy*: Nagyszombati kódex 373: „Te eg keuel’ azzoni allath vag’” (‘Te egy kevély asszonyi állat vagy’).

VALÓBAN GERMANIZMUS? A hagyományos nyelvemlékvizsgáló szakirodalomban szinte megingathatatlan állítás, hogy a névszói-igei állítmány előtti határozott névelő használata germanizmus, idegen a magyar nyelvtől. Láthattunk már példát arra, éppen a MONy hasábjain, a létige + határozói igeneves szerkezet esetén (3), hogy a germanizmus vádja nemegyszer alaptalan. Érdekes lenne nyelvtörténeti adatokkal utánajárni (mint ahogy Szepeszy [22] is megtette a határozói igeneves szerkezet kapcsán), hogy valóban német hatásra alakult-e ki a névszói-igei állítmány előtti *egy* használata. Nincs tudomásom arról, hogy a nyelvtörténészek foglalkoztak-e a jelenséggel, de sajnos a kérdés megválaszolására magam nem vállalkozom, mert túllépné jelen tanulmány kereteit. Hogy germanizmusról van-e szó vagy sem: nyitva hagyom a kérdést. Sokkal inkább érdemes azon elidőzni: ha – tegyük fel – igazuk van a nyelvemlékeknek, és valóban idegen nyelvi hatásról van szó, az vajon feltétlenül baj-e? A kérdésre Kálmán László szavaival tudok felelni: „De annak, hogy egy kifejezésnek mi az eredete [...], az égvilágon semmi köze ahhoz, hogy milyen körben használatos.” A „milyen körben használatos” állítással Kálmán itt a nyelvsvizsgálásra, Simonyi (és mások) leíró normaszemléletére utal, amely szerint a helyesség egyedüli ismérve az, hogy magyar anyanyelvűek kisebb vagy nagyobb csoportja használja-e az adott nyelvi formát. Kálmán azt is hozzáteszi, hogy a német hatások elleni küzdelem különösen a XIX. század nemzeti függetlenségi törekvéseihez köthető naiv nyelvvédő mozgalmaira jellemző. A (vélt) német eredet miatti megbélyegzést idejémtúlnak tartom, de ami ennél még fontosabb: szakmailag sem helytálló, mivel a helyesség szempontja egyedül a nyelvsvizsgálás lehet; és a nyelvi helyénvalóság, „helyzethez illő helyesség” szempontjából sem lényeges az, hogy az azonosító szerepű határozatlan névelő német eredetű-e vagy sem. (E kérdésre a cikk végén visszatérek még.)

Kis kitérőként – ha már a német eredetű kifejezéseknél tartunk – megragadom az alkalmat, hogy válaszoljak Gaál Csaba felvetésére (7), aki idegennek, „súlyos eltévelyedésnek” tartja a múltkorai írásomban használt *ökölszabály* szót. Gaál Csabának teljesen igaza van abban, hogy német tükörfordításról van szó. Nincs róla adatom, hogy melyik nyelvtörténeti korban történhetett az átvétel. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárában (1) nem találtam meg ezt az összetételt. A *Magyar történeti szövegtár* (18) anyagában (amely 1772–

2010 közötti szövegeket tartalmaz) 2004-ből adatolható a legkorábbi előfordulás (egyébként csak 2 találatot ad a keresőfelület). Az *ökölszabály* sejtéseim szerint újmagyar vagy újabb magyar átvétel lehet, bár adatok híján ezt a feltételezést nem tudom alátámasztani. Gaál Csaba felvetésére válaszolva megjegyzem, hogy német eredetű tükörfordításokra egészen az ómagyar kortól kezdve vannak adataink, következésképp itt néhány példa (4, 12) alapján:

- Kései ómagyar kor (XV–XVI. század): *gálickő* < bajor osztrák *Galitzen Stein* ‘vitriol’, *hopmester* < *Hofmeister* ‘udvarmester’. A pontosság kedvéért megjegyzem, hogy itt valójában részfordításokról van szó, mivel a német összetételnek csak egyik tagja lett lefordítva.
- Középmagyar kor (1526–1772): *cseppkő*, *előjel*, *előszoba*, *spanyolfal*.
- Újmagyar kor (1772–1920): *csendélet*, *gyepmester*, *holdkóros*, *karácsonyfa*, *szállóige*.
- Újabb magyar kor (1920–): *önindító*, *ömlőkődő*, *pótkerek*, *röppálya*, *úrhajó*, *úrkatatás*.

Érdekes azon elgondolkodni, hogy vajon ezeket az átvételeket is idegenesnek, ezért kerülendőnek tartja-e a szerző. A felsorolt összetételek ugyanis semmivel sem különböznek az *ökölszabály* szótól: vannak köztük régebbi és újabb tükörszavak, de ami közös bennük: egytől egyig német tükörfordítás mindegyik. Mint fentebb írtam, a szó eredete nem lehet szempont abban, hogy helyesnek tartjuk-e. (A „helyes” szó mindkét értelmében értve, vagyis: eredendően, a beszédhelyzettől függetlenül, avagy egy adott, konkrét beszédhelyzetben, szöveggörnyezetben – ez utóbbira használja Lanstyák [14] a „helyénvaló” megnevezést). Saját személyes élményem: életem egy szakaszában tagja voltam olyan beszélőközösségnek, ahol az *ökölszabály* szó beletartozott az adott közösség mindennapi szókincsébe (műegyetemi tanulmányaimat értem ez alatt), feltehetőleg akkor „ragadt” rám is, azért érzem természetesnek (hangsúlyozom: nem azért tartom helyesnek, mert számomra természetes!). Hozzátennem azonban: annak, hogy Gaál Csaba helyteleníti az *ökölszabály* szót, feltételezéseim szerint az is oka, hogy – régóta Németországban élő magyarként – minden bizonnyal érzékenyebb a germanizmusokra. Ezt természetesen elfogadom és tiszteletben tartom, szeretném azonban hangsúlyozni, hogy attól még a német tükörfordítások „helyesek”, részei a magyar szókincsnek. Ha az egyéni ízlés idegennek, túl németesnek tartja, természetesen használhat helyette egyéb, neki jobban tetsző nyelvi formákat.

MIT MOND A LEÍRÓ NYELVI NORMA? Visszatérve a fő kérdésre, igyekszem választ adni arra, helytelen-e a névszói-igei állítmány előtti határozatlan névelő vagy sem. Visszaulva Gaál Csaba írására (8): vajon szerkesztőként ki kell-e húzni a feleslegesnek ítélt *egy*-eket vagy sem? Ahogy a MONy 2016/2-es számában megjelent tanulmányomban is írtam: természetesen „helyes” az ilyen helyzetben való határozott-névelő-használat – a helyességnek abban az értelmében,

ahogy Simonyi Zsigmond fogalmazta meg: amit valahol magyar anyanyelvűek egy bizonyos módon mondanak, az magyarul van, és helyesen van magyarul. A kérdésfelvetés az, ami nem helyes. Ezért inkább úgy módosítom a kérdést: helyénvaló-e minden közléshelyzetben az egy névelő használata névszói-igei állítmány előtt? S utalok ismét Lanstyák István szembeállítására: míg a nyelvhelyesség eredendően, használati közegétől, közléshelyzettől függetlenül ítélt helyesnek vagy helytelenek egy nyelvi formát, addig a nyelvi helyénvalóság figyelembe veszi a közléshelyzetet, a társas-kulturális tényezőket is (14).

Mielőtt ismét magamra vonnám a túlzott engedékenységet vádját, sietek közölni, hogy nem, természetesen én sem javasolom az egy használatát minden helyzetben. Bizalmas nyelvhasználatban teljesen helyénvaló, sőt megkockáztatom: hivatalosabb közegben is, például tudományos konferencián is elfogadhatónak tartom; nem gondolom, hogy a hallgatóságban bárkinek is feltűnne a „fölösleges” határozatlan névelő a névszói-igei állítmány előtt. Egyetérték Lanstyák megállapításával, miszerint „a mindennapi beszélt nyelvi regiszterekben [adott témához, tárgykörhöz tartozó nyelvváltozatban – L. Zs.] ugyanis az egy névelő használata állítmány előtt természetes, megszokott, ha úgy tetszik, »helyes« (13). Más a helyzet azonban, ha írott szövegről van szó, például tudományos közleményről. Ott már elképzelhetőnek tartom, hogy a szerkesztő joggal tartja fölöslegesnek és húzza ki az egy-et. Amikor nem nyelvész, hanem szerkesztői szerepben vagyok, akkor valószínűleg én is kihúznám egy-egy döcögösebbre sikerült mondatból a névszói-igei állítmány előtti egy-et. De nem a nyelvi forma megbélyegzése mögött rejlő nyelvi ideológia miatt (nyelvi purizmus [14]), hanem pusztán stilisztikai okokból, merthogy véleményem szerint ez nem több, mint csupán stilisztikai kérdés: lehet, hogy bizonyos esetekben tényleg gördülékenyebb, választékosabb, stílusosabb az adott mondat – vagyis egyszerűen csak „jobb hangzik”, ha nincs határozatlan névelő a névszói-igei állítmány előtt. Így például – Gaál Csabával egyetértve – szerintem is szebben hangzik, ha azt írom: *a Globish hatékony eszköz*, mint azt, hogy *a Globish egy hatékony eszköz*. Germanizmus-e vagy sem, teljesen mindegy, a lényeg a jó hangzás, a stílusosság. Helyes-e a névszói-igei állítmány előtti határozott névelő a tudományos közleményekben? – szövege az eredeti kérdés, amit így módosítanék: A névelős vagy a névelőtlen forma a megszokottabb, a helyénvalóbb, a stílusosabb a tudományos közleményekben, ahol a legnagyobb tekintélyű nyelvváltozat használata az elvárt?

„MEDDIG MÉG A BORSÓHÁNYÁS?” – KITEKINTÉS Ezt kérdezi Gaál Csaba az említett írásában (8), s ugyanúgy a falra hányt borsóra hivatkozik Berényi Mihály is a múltkori vitatandító cikkemre adott válaszában (2). Ha a nyelvi normát a nyelvszokás alakítja, akkor „Lőrincze Lajos, Grétsy László és a nagy költőink falra hányták a borsót?” – hangzik a kérdés. Kis kitérőül hadd válaszoljak erre a felvetésre, s ha már szóba került Lőrincze Lajos, a XX. század második felének

közismert nyelvművelője (mondhatni: „médiasztárja”), hadd térjek ki röviden Lőrincze nyelvművelő elveire. A magyarországi nyelvművelés történetével, korszakaival Sándor Klára foglalkozott részletesen, az ő munkája (19) alapján foglalom össze Lőrincze Lajos jelentőségét. Lőrincze azt vallotta, hogy „a nyelvművelés nem lehet csupa tilalmakból álló törvénykönyv, nem merülhet ki az idegen szavak üldözésében, nem építhet más nyelvek lenézésére, nem helyettesítheti benne a magyarzatot és az érvelést kioktató, gunyoros hangnem, s legfőképpen nem a nyelvért, hanem a társadalomért, az emberért van. Ebből az álláspontból következően másképpen ítélte meg az idegen szavak kérdését. Arra hivatkozva, hogy a kölcsönzés természetes folyamat a nyelvek életében, a megítélés szempontját az javasolta, hogy jelent-e többletet, gazdagodást az új szó, és hogy nem veszélyezteti-e a megértést.”

Kései művében, az *Emberközpontú nyelvművelés* című könyvében 1980-ban Lőrincze részletesebben is kifejtette, mit gondol a nyelvművelés feladatairól, a helyesség kérdéséről, a nyelvszokásról (16). Következzék itt egy idézet: [...] az írónak sok mindent szabad, s nem vezet jóra, ha kicsinyes nyelvhelyességi szempontok (pláne rosszul értelmezett nyelvi normák) alapján próbáljuk őket meg- és elítélni. Ezt én is sokszor megírtam már, vállalva a »liberalizmus« bélyegét is.” Fejes László tette közzé ezt az idézetet a *Nyelv és Tudomány* nyelvi ismeretterjesztő portálon (5), s egyúttal kérte az olvasókat, találják ki, kitől származik. A válaszadók 41,2%-a Nádasdy Ádámnak tulajdonította az idézetet, mivel ő él úgy a nyelvi kérdések iránt érdeklődő laikusok körében, mint „megengedő” szemléletű nyelvész, aki szerint „nincs helyes és helytelen, ő mindent megenged”. Nos, az idézet nem Nádasdytól származik, hanem – Lőrincze Lajostól, mégpedig az említett *Emberközpontú nyelvművelés* című művéből (16). Mint Fejes is megjegyzi (5): Lőrincze lényegében ugyanazt vallja a nyelvművelésről, mint ma a nyelvművelés kritikusai! Programja szembe ment a nyelvművelés korábbi gyakorlataival. Nem egy képzelte eszményi nyelvhez képest ítélte meg az egyes nyelvi formákat, hanem elsősorban azt vizsgálta, hogyan segíti elő a nyelvhasználat a közlést, a megértést, hogyan válhat a nyelv az ember számára jól használható eszközzé. Lőrincze nevéhez köthető a „helyezethez illő helyesség” elve, amely rokonságot mutat a Lanstyák István által nyelvi helyénvalóságnak nevezett fogalommal (14).

Ahogy Sinkovics Balázs is megállapítja (20): Lőrincze nézetei a nyelvhelyességről, a nyelvszokásról szinte szó szerint egyeznek Simonyi Zsigmondnak korábban már idézett nézeteivel. Nagyon érdekes, hogy sok nyelvművelő Lőrinczét tekinti hivatkozási alapnak (ahogy például Berényi Mihály is őt említette [1]), mégis inkább a nyelvműveléssel szemben megfogalmazott kritikákban találkozhatunk a Lőrinczéivel rokon nézetekkel. Hadd idézzem Lőrincze máig aktuális gondolatait a németesség kérdéséről: „[a] többség felfogása szerint a legfőbb (s szinte egyetlen) bizonyítéka a helytelenségnek s alapja az üldözés-

nek az, hogy a szóban forgó nyelvi jelenség németből való fordítás vagy (ami látszólag ezzel egyre megy) ugyanolyan a szerkezete, megalkotása a német nyelvben is, mint a magyarban” (15).

ÖSSZEGZÉS E kis kitekintés után hadd térjek vissza a névszói-igei állítmány előtti határozatlan névelő kérdéséhez. A Lőrincze Lajos-féle (és Simonyi Zsigmond-féle) nyelvhelyesség-felfogást követve azt javaslom, hogy ne állítsunk tilalomfákat, ne hozzunk ellentmondást nem tűrő nyelvhelyességi törvényeket, miszerint az egy névelő minden esetben kerülendő. Ehelyett mindig vizsgáljuk meg a közléshelyzetet, a szövegekörnyezetet, s ennek megfelelően döntsük el: szükség van-e a határozatlan névelőre. A mindennapi beszélt nyelvben például minden további nélkül használhatjuk, mérlegelni legfeljebb akkor szükséges, ha olyan közléshelyzetről van szó, ahol a legmagasabb társadalmi tekintélyű nyelvváltozat (szándékosan nem használom az „igényes” jelzőt) használata az elvárt, például tudományos közleményekben. Jó, ha ismerjük az akadémiai nyelvművelés álláspontját (például a nyelvművelő kézikönyveket, szótárakat [9, 10]); az sem baj, ha némileg kritikusan viszonyulunk az adott nyelvhelyességi szabályhoz (mint ahogy jelen esetben is láthattuk: nagyon nehéz eldönteni, hogy a kézikönyv szerint mikor „szabad” határozatlan névelőt használni és mikor nem). Hasznos továbbá, hogy ha nem emlékszünk pontosan a „nyelvhelyességi szabályra”, nézzünk utána a szakirodalomban, vagy kérdezzünk meg egy hivatásos (akadémiai) nyelvművelőt, pontosabban: nyelvi tanácsadót (például az MTA Nyelvtudományi Intézetének közönségszolgálatát a tanacs@nytud.mta.hu címen). Azért hangsúlyozom mindezt, mert a pontatlanul, henyén megfogalmazott „szabály” később táptalaja lehet a határozatlan névelő túlhelyesbítő kerülésének (13). A *Nyelvművelő kézikönyvtár* is megjegyzi: „Az egy határozatlan névelő bizonyosfajta használatát régebben gyakran érte az idegenszerűség vádja, s ez sokak nyelvérzékét elbizonytalanította” (9). Ne bizonytalanítsuk hát tovább a nyelvérzékét ellentmondást nem tűrően megfogalmazott nyelvhasználati tilalmakkal!

IRODALOM

1. Benkő Loránd (szerk.) *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I–IV. Budapest, Akadémiai Kiadó 1967.
2. Berényi Mihály *Hozzászólás Ludányi Zsófia cikkéhez* Magyar Orvosi Nyelv 2016;2:96–97.
3. Bösze Péter *Létige + határozói igenév, avagy létige + befejezett melléknévi igenév?* Magyar Orvosi Nyelv 2017;1:45–9.
4. Fazakas Emese *Idegen eredetű szavak a magyar nyelvben* Őrszavak 2009. <http://www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/FazakasEIdegen2resz.pdf> (letöltés: 2017. január 22.)
5. Fejes László *A liberális nyelvművelő* Nyelv és Tudomány 2014. <http://www.nyest.hu/hirek/a-liberalis-nyelvmuvelo> (letöltés: 2017. január 22.)
6. Fodor István, A. Jászó Anna *A határozatlan névelő használatának terjedéséről* Magyar Nyelv 2003;2:215–24.
7. Gaál Csaba *Ellengondolatok a(z orvosi) nyelvépítéséről* Magyar Orvosi Nyelv 2016;2:100–104.
8. Gaál Csaba *Meddig még a borsóhányás?* Magyar Orvosi Nyelv 2016;1:12–5.
9. Grétsy László, Kemény Gábor (szerk.) *Nyelvművelő kézikönyvtár* Budapest, Auktor Könyvkiadó 1996.
10. Grétsy László, Kovalovszky Miklós (szerk.) *Nyelvművelő kézikönyv* I. Budapest, Akadémiai Kiadó 1983:462–68(a), 485–87(b).
11. Kálmán László *Mit értsünk „kerülő” alatt?* Nyelv és Tudomány 2015. <http://www.nyest.hu/hirek/mit-ertsunk-kerulendo-alatt> (letöltés: 2017. január 22.)
12. Kiss Jenő, Pusztai Ferenc (szerk.) *Magyar nyelvtörténet* Budapest, Osiris Kiadó 2003.
13. Lanstyák István *Helyi „értékes” nyelvváltozatok, „tisztas” idegen szavak, „viszás” jelentések, „agresszív” rövidítések, „kevercs” nyelv és társai. Válogatás a nyelvművelői csacskaágok gazdag tárházából* Társadalomtudományi Szemle 2003;5/4:69–98; 2004;6/1:51–76. (<http://web.unideb.hu/~tkis/75csacska.htm>)
14. Lanstyák István *Nyelvhelyesség és nyelvi ideológia* In: Beke Zsolt, Lanstyák István, Misad Katalin (szerk.) *Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában* Pozsony/Bratislava, Stimul 2010:117–45.
15. Lőrincze Lajos *Nyelvművelésünk elveiről és egy új „nyelvművelő kiadványról”* Magyar Nyelvőr 1968;92/4:365–79.
16. Lőrincze Lajos *Emberközpontú nyelvművelés* Budapest, Magvető 1980.
17. Ludányi Zsófia *A nákolástól a „töltelékzavakig”. Gondolatok a(z orvosi) nyelvművelésről és a nyelvi normákról* Magyar Orvosi Nyelv 2016;2:86–96.
18. Sass Bálint *A kibővített Magyar Történeti Szövegtár új keresőfelülete* In: Forgács Tamás, Németh Miklós, Sinkovics Balázs (szerk.) *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei* IX. Szeged, SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék 2017:267–77. A keresőfelület elérhető: <http://clara.nytud.hu/mtsz> (letöltés: 2018. január 24.)
19. Sándor Klára *Nyelvművelés és ideológia* In: Sándor Klára (szerk.) *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. Szeged, JGYTF Kiadó 2001:153–216.
20. Sinkovics Balázs *A nyelvváltozatok és a nyelvművelés* In: Borbély Anna, Vančoné Kremmer Ildikó, Hattay Helga (szerk.) *Nyelvidéológiák, attitűdök és sztereotípiák* 15. Élőnyelvi Konferencia Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, MTA Nyelvtudományi Intézet, Gramma Nyelvi Iroda, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar, Tinta Kiadó 2009:101–10.
21. Szabó Tamás Péter *Melyik szó idegesít?* Nyelv és Tudomány 2011. <http://www.nyest.hu/hirek/melyik-szo-idegesit> (letöltés: 2017. január 22.)
22. Szepesy Gyula *Nyelvi babonák* Budapest, Gondolat Kiadó 1986. (<http://mek.oszk.hu/01600/01688/01688.htm>) (letöltés: 2017. január 22.)

HOZZÁSZÓLÁSOK

Gaál Csaba: Utórezgés tanulságokkal

„Alapos s egyszersmind sokoldalú tudományt szerezni felette nehéz. Sok olvasás, meg több gondolkodás, sok egybehasonlítás, még több gyakorlás, s fogyhatatlan béketűrés és állandóság az, ami itt megkívántatik.”

Kölcsey Ferenc: Parainesis

Megilletődtem attól a megkülönböztetett, felértékeléssel egyenértékű figyelemtől, amelyet Ludányi Zsófia asszony irántam mutat, hiszen bő terjedelemben fejt ki gondolatait két írásmal kapcsolatban is (13). Miután mindketten kellő részletességgel kifejtettük álláspontunkat, az ítéletet hagyjuk az olvasókra. A vitaindító írást követő hozzászólások azonban sok minden mögöttes, de nem jelentéktelen kérdésre rávilágítottak. Az ezekből leszűrt gondolatokat, következtetéseket vázoló röviden, hiszen számos ide csatlakozó témakör külön tanulmányt igényelne. Lehet nem egyetérteni, de éppen a hozzászólásokból immáron tudom, hogy vannak „elvtársaim”.

Nem vagyok nyelvész. Sebészi pályámon és nyugdíjas éveimbe érve szakírással is foglalkoztam, foglalkozom, így dolgoztam be magam anyanyelvembe, a könyvszerkesztésbe. Mindebben józan eszem, tanultságom, olvasottságom, élet- és szakmai tapasztalatom és természetes érdeklődésem segített.

UTOLJÁRA AZ EGY-RŐL A cikkírótól idézek: „[...] az *indoeurópai* jelző használata ebben a helyzetben némileg pontatlan, túlátlalánosító; mert bár a német és az angol valóban az indoeurópai nyelvcsaládba tartoznak, ide tartoznak még a szláv nyelvek is, amelyekre az említett nyelvi forma éppen hogy nem jellemző.” Én mindig csak azokról a nyelvekről szólok, amelyeket beszélek, ezért tehát a német és angol példa, bár – kevésbé ismertem ugyan – a franciát is mondhattam volna még. Vajon a tisztelt véleményező ismeri-e a felsorolt vagy más idegen nyelveket, vagy csak úgy, „elméletileg” ítélkezik? Mert végül mégis helyes a megállapításom, miszerint valóban (egy rútt) indoeurópai használatról van szó, kivételek mindenütt vannak.

Ludányi asszony hivatkozik egy vizsgálatra (4), amikor mondatpárok közül kellett az egyiket kiválasztani. Eszerint a fővárosiak előnyben részesítik a határozatlan névelős „helytelen” változatot, az erdélyiek esetében azonban a névelő nélküli mondatokat ítélték helyesnek. A kutatás következtetése: „[...] az iskolások nemigen tudnak különbséget tenni a kétfajta szerkezet között.” Szomorú, hogy csak ennyit tudtak kihozni a vizsgálatból, holott a magyarázat kézenfekvő: a városi gyerekek fertőzöttek, hiszen a televízióban, a reklámokban, sőt esetenként tanáraiktól is (!) többnyire a „helytelen” változatot ismerik, mondják. Sokuk számára sem a családnak, sem

az iskolának nincs példamutató szerepe. Az erdélyiek még ösztönösen, romlatlanul beszélnek, ők „érzik” még a nyelvet, nincsenek úgy kitéve az idegen hatásoknak.

ALAPVETŐ ELLENTÉTBEN vagyok – legalábbis a látszat szerint – a nyelvészekkel. Az ok: lényegbevágó felfogásbeli különbségből adódó hozzáállásról, szemléletről van szó.

Koslowski (1921–2007) szerint az orvostudomány alkalmazza ugyan a természettudományi ismereteket, de valójában nem egzakt tudomány (10). Ugyanezen elven a nyelvészet sem az, hanem mindenekelőtt gyakorlati ténykedés etikai normák mellett. A természettudományok (fizika, kémia, asztronómia) alapját az képezi, hogy pontosan mérhető (egzakt) adatokkal dolgoznak, mely munkamódszer az orvostudománytól csakúgy idegen, mint a nyelvésztől. A tudomány koherens, szilárdan megalapozott és a logikával soha ellentétbe nem kerülő tudás: ilyen ismeretet sem a filozófusoknál, sem a nyelvészeknél, de még az orvostudományban sem találunk. Mégis: az orvoslás természettudományos ismereteken alapszik, és mint ilyen szabatos, egyértelmű, megközelítőleg pontosan meghatározható adatokon nyugszik, melyek – a nyelvészet ellentétben – nagymértékben kizárják a szubjektív értékelést. Ebből a belém ivódott tulajdonságból vezethető le, hogy ha én egy kéziratot elkészítek, azt 4-5-ször átolvasom, javítom, csiszolom, igyekszem minden érveket logikailag jól alátámasztani, a felmerülő ellenérveket eleve kiiktatni. Számomra minden szónak, mondatnak, hangsúlynak szerepe van! Ezzel szemben a nyelvészek – finoman szólva – lazábban, „kétértelműbben” fogalmaznak, vagy olyan szövevényesen, hogy az a megértést gátolja, lásd Bősze Péter megjegyzését (2). A dodonai értelmezés és a szószaporítás példáját olvasom Kontra Miklóstól (9), ami számomra játék a szavakkal: „A helyes-helytelen kettősség rabságában vergődnek, ahelyett, hogy a helyénvaló-nem helyénvaló nyelvhasználatra tanítanák meg a magyarokat.” Nos, ami helyénvaló, az helyes, és ami helytelen, az nem helyénvaló. A *Magyar szókincstárban* (8) a „helyes” szó alatt megadott szinonimák között ugyanez a logika érvényesül szó szerint, amit leírtam. Az idézett mondatra egy orvos a *logorrhoeát*, a nyelvész *pleonazmust* alkalmazná. Magyarul nem írom, mert a „fecsegésnek”, a hiábavaló beszédnek bántó mellékzöngéje lehet.

ÉS MÉG NÉHÁNY HELYTELENSÉG A nevezett írásban ismét előkerült a számomra piros posztóként ható mondat, mivel képtelen vagyok annak logikáját elfogadni: „[...] a helyesség kritériuma egyedül a nyelvszokás lehet”. Bár ez irányú nézetemet már korábban kifejtettem (6), véleményem megvilágítására néhány újabb példával élek. Ezeket mind a televízióban elhangzottakból merítettem, tehát az ott észlelt mai „nyelvszokást” vettem alapul. Továbbra is hangsúlyozom: az anyanyelvét ismerő, szerető, tanult nyelvész nem érthet ezzel egyet.

Mézek, tejek, vasak, pénzek stb.

Arra kéri az összes politikusokat[...].
Több embereket mentettek ki [...].

Öt alternatíva áll előttünk.

Alternatívákat dolgoztak ki [...].

Az első példákban gyűjtőfogalmakról van szó, helytelen hát a többes szám, még ha vérszenes terjed is. A második két példában a többes szám helytelensége, a legutóbbiakban a fogalom helytelen használata tűnik fel. Az *alternatíva* ugyanis vagylagosságot, kettősséget (egyik a kettő közül) fejez ki (1, 7). A fenti elv alapján az ilyen passzív, nemtörődöm hozzáállással nyugodjunk bele az *egyenlőre* ('egyelőre'), *idéglenes* ('ideiglenes'), és *vákum* ('vákuum'), *paralimpia* ('paraolimpia') szavak használatába? A tömeg után futni nem valami nemes cél! Lenne egy javaslatom, fogjunk mi is dorongot:

„A szőlős gazda is, az egyszeri,
Magánkívül s őrzöngve kacagott fel,
Látván, hogy szőlejét a jég veri,
Dorongot ő is hirtelen kapott fel,
Paskolni kezdé, hullván könnyei:
»No hát, no!« így kiált, »én uram isten!
Csak rajta! hadd lám: mire megyünk ketten!«
(Arany János: Bolond Istók)

A TÜKÖRFODÍTÁSOKRÓL A cikkíró is úgy sejtí (helyesen), hogy az *ökölszabály* esetében újmagyar átvételről lehet szó, de alapvető tévedésbe esik. Kritikusom nem értett meg: én nem azt állítottam, hogy minden tükörfordítás rossz, hanem azon háborodtam fel, hogy ismét indokolatlanul (!) honosítunk, olyan fordítást, amely felesleges. Cél és összefüggés nélküli tehát bizonyítékokat hozni irodalmunk megelőző korából. Ismertek helyénvaló (szükségszerű) és téves tükörfordítások. Én az utóbbit vitattam. Írásomban kifejtettem, bőven van módunk a nevezett fogalmat megjeleníteni: *alapszabály*, *aranyiszabály*, *gyakorlati szabály*. Ha nem vagyunk kényszerűen ráutalva, akkor hát minek ez az idegenből kölcsönzött szó? A gondolkodó, nyelvét tisztelő fiatal, még ha olyan beszélőközösségben is volt, mint a szerző, nem veszi át megokolatlanul, mondhatnám szolgálai a *Faustregel* szót, hiszen bő szókészlettel erre nincs szüksége. Az „ökölszabály” használata nem fogja gazdagítani a nyelvet. A jóérzésű emberek kedélyét most újabb tükörfordítással borzolom: *kőgazdag* (*Steinreich*), azaz *dúsgazdag*, *vagyonos*, *tehető*, *jómódú*, sőt akár *újjazdag*. Ugyan magyarázná meg valaki, miféle ínség, szorultság követeli meg az utóbbi tükörfordítást? Mi ezeknek az újmagyar kifejezéseknek az a többlete, ami miatt fordítottunk? Mitől lesz az az alapszabály „öklös” és mitől a gazdag ember „köves”? Ezeknek a szavaknak a magyar nyelvvelőzményben, a nép ajkán, az irodalomban, sehol nincs nyoma, ellentétben a némettel. Az öklöjognak van értelme, hiszen valaki az öklével érvényesítheti a jogát.

A szükségtelen tükörfordítás okait keresgélve csak ezekre gondolhatok: feltűnési viselkedés, hamis felzárkózottság óhaja a nyugati világhoz, idegen nyelv felületes, de nagyzó (kérdő?) ismerete, hiányzó anyanyelvi műveltség, beleértve a silány szóincset. (A minap a korábbi éhségmenettel rokonszenvező politikus is szájára vette, aki mintapéldája az ilyeneket terjesztők egyikének.)

FELELŐSSÉG ÉS TAPASZTALAT Bármely komoly szakterületen jelentős szerepet játszik az élet- és a szakmai tapasztalat. Vagyis korunk előrehaladtával többnyire együtt jár a magasabb és bölcsebb tudásszint, a dolgok lényegi látása. Ha vizsgálom, milyen kezdőnek éreztem magam harmincas éveim elején, mit tudtam én akkor a medicináról! Elméletben diplomám megszerzése idején voltam a legokosabb, de csak a nyugdíjhoz közeledve értettem meg szakmámat, és kerültem közel őszinte, mély megértéssel a betegekhez, bár korábban – visszanezve éretlenül – úgy véltem, ismerem hivatásomat. Az irigylésre méltó és lelkes korban az ember még messze van az elmélyült általános műveltségtől, olvasottságról, tapasztalatról nem is szólva. Álláspontomat erősíti, hogy Bősze Péter főszerkesztő úr az előző számban Ludányi Zsófia írásához csatlakozó HOZZÁSZÓLÁSOK alatt háromszor is hivatkozik a tapasztalat hiányára („olyan dolgokról is ír, amelyekkel nincs tapasztalata”, „saját tapasztalat nélkül”, „a leírtak tapasztalatlanságból erednek”) és pótolhatatlan fontosságára (2). Vásáry Tamás zongoraművész és karmester az egyik mesterkurzusán mondta az egyik fiatal zongoristának: „Ezt a szonátát csak akkor fogod igazán megérteni, ha megismered a Don Giovanni drámáját.” Én még hozzáteszem: ez úgy lehetséges, ha valaki több évtizedes tapasztalattal bír. Ezeket a mondatokat azért bocsátom előre, hogy magyarázatot keressek magamnak arra, vajon miért van tele a „rút germanizmust” tárgyoló írás idézetekkel? Az egész közlemény szinte fele hivatkozás, holott az ember önálló, megalapozott, tapasztalatokon nyugvó szuverén véleményre várna. A válasz egyszerű: az életpálya kezdetén még sok az előttünk álló, ránk váró, életismeretet megalapozó olvasmány, szakmai tapasztalat. Ezek híján tehát nem lenne előnyös a még ki nem forrott, egyéni véleményre hagyatkozni – és ezt a szerző is tudja –, vagyis leghelyesebb mások vállára kapaszkodni. Olyanokéra, akik már bizonyítottak, hiteles személyiségek, szakterületük elismert alakjai. És talán az is ebből ered, hogy a cikkemben (5) felvetett, talán kissé filozofikusnak tűnő, de nagyon is időszerű kérdésekre, mint a nyelvfejlődésről, -változásról, a szellemiség csökkenéséről, az Akadémia szerepéről kifejtett nézeteimre nem volt reakció.

KÉT VILÁGBAN ÉLÜNK A HOZZÁSZÓLÁSOK végén Kuna Ágnes megjegyzi: „egymástól tanulva, az együtt okosabbak vagyunk elvét követve” (11). Nos, ennek a közhelynek akkor lenne létjogosultsága, ha mindkét oldal azonos előzményekből (premisszából) indulna ki, és ha a nyelvészek fogadó-készebbek lennének. Erre nem éppen bizonyíték, amikor a hivatkozott személy foggal-körömmel kitart a *diskurzusjelölő* szó mellett. Igaza mellett hozza fel: „Ahogy a vese is mást

jelent egy orvosnak, mint nekem.” Nagy az ő tévedése. A vese mindkettőnknek ugyanazt a kiválasztó, életfontosságú szervet jelenti még akkor is, ha a mi tudásunk természetszerűleg sokkal mélyebb, ami nem változtat mindkettőnk fogalomhoz fűződő értésén. Írja: „Ne kezdjük el a *sztetoszkóp*ot *fülhallgatónak* nevezni.” Rossz ez a példa is, mégpedig kétszeresen. Egyfelől a fülhallgató azonos a fejhallgatóval (8), másrészt helyesen *fonendoszkóp* (1)! A régebben használt egyenes, merev eszköz a sztetoszkóp, ma azonban a hangot mindkét fülhöz vezető hajlékony műszer van forgalomban, melynek helyes megjelölése a *fonendoszkóp*. Ilyen tévutakra visz, ha valaki nem néz utána a dolgoknak, és felületes. Attól tartok, a nyelvészek legalább annyira el kellene mélyülni az orvostudományban, mint amennyire mi tesszük az ő szakmájukban.

A teológiában létezik egy fogalom: az inkulturáció. Ez azt jelenti, hogy az evangéliumnak be kell épülnie a népek kultúrájába. Átvitt értelemben a nyelvészeinknek több empátiára – és természetesen bizonyos szakmai ismeretekre – kell(ene) szert tenniük ahhoz, hogy jobban ránk találjanak. Dodé Réka és Falyuna Nóra írja (3), hogy „ha egy szakszó magyarosítva van, a beteg akkor sem fogja érteni, mert attól még a szakszó szakszó marad [...]”. Ha tudnák, hogy a betegfelvilágosításnál az orvos köteles közérthető, köznapin nyelven tájékoztatni a beteget, akkor bizony nem írának ilyet, hiszen ha a *varicositást* *visszérnek* mondom, rögtön tudja, miről van szó, holott az szakszó! Itt kellene az inkulturációt a nyelvészek részéről a gyakorlatba átültetni. A terminológustól olvasom továbbá, hogy a *pulzus* és a *plasma* az angoltól ered. Itt az ismételt bizonyíték számomra, hogy ma mennyire az angol jelenti a maiak műveltségi alapját és egyben szintjének határait. El sem tudják képzelni, nem is gondolnak rá, hogy a *pulse* szó eredete a latin *pulsura* vezethető vissza, a *plasma* pedig a görög *πλάσμα* szóra! Számukra az angol az alfa és ómega, innen datálódik kulturális időszámításuk, a klasszikus nyelvek, a klasszikus kultúra valahogy kiesett! Itt kezdődnek a gondok! Erre illik a latin mondás: „Si tacuisses, philosophus mansisses” (Boethius). Felhívnam a figyelmet egy szívsebész (ismét egy orvos!) *Etymologia medica* című könyvére, melyben nyelvészt megszegényítő alapossággal és csaknem kimerítő mélységgel elemzi az orvosi szavak eredetét (12).

A nyelvész – elvárható módon – akkor méltó és segítő partnere az orvosnak, ha maga is szépen, szabatosan, olvasmányosan ír és beszél. Mert mielőtt társként együtt dolgoznánk, elvárnám tőle a csúcsteljesítményt. Akkor nem tapasztalnék olyat, hogy több nyelvész hozzászóló mintha nem ismerné a „ha” szócskát (ezzel is idomulva az utca nyelvéhez), mert minduntalan *amennyibent* mondanak helyette, kitörölve szegény „ha”-t a szótárakból. Eltekintve attól, hogy újabban

a csaknem kizárólagosan használt, divatossá vált szónak egészen más az értelme, de már hallom is a búvszót: jelentésmódosulás! Érdekes, hogy alig olvasok önkritikus sorokat, mindenre van magyarázat, mindenki magyarázza a bizonyítványát! Ugyancsak egyik nyelvésznel egy bekezdésben háromszor olvasok a „kommunikáció”-ról. Azon túl, hogy igen unalmas, miért nem lehet magyarul mondani? Vajon ők ugyanilyen szinten tanítanak és nem élnek a választékos nyelvhasználattal?

Politikai divatszó az *összezárás*. A nyelvész hozzászólók egy szólamban ugyanazt a véleményt hangoztatják, egymást mintegy erősítve, támogatva. Vagyis egy a tábor. De hogy az alcímet a mi oldalunkról is indokoljam, meglepődtem, mennyire egy a nézete Berényi Mihálynak, Bősze Péternek és nekem, holott nem olvastuk egymás sorait! Itt igazolódik a két világ tétele.

Időről időre felmerülő gondolatom: mikor érem meg, hogy egy nyelvész orvosi kérdésekben helyesen (!) nyilatkozik, és arra nekem kell szakmai magabiztossággal válaszolnom? Midőn ugyanis ebben a lapban – más kollégákkal egyetemben – nyelvi kérdésekben véleményt alkotok, a vázolt helyzet fordítottja áll fenn. Itt emlékeztetnék arra, hogy sebész volt Borogyin és Rachmanjinov, orvos volt Medgyessy Ferenc szobrászművész, valamint Schiller, Csehov, Maugham, de Conan Doyle is, viszont nem ismerek egyetlen nyelvészt sem, aki más területen ért el a csúcokra. Egy ide kívánczó, nem minden párhuzam nélküli meglátás. Az USA-beli történetíró, John Lukacs egy kongresszuson közgazdasági kérdésben szólalt fel, de lehurrogta. A jelenlévő Tom Lantos és André Kosztolányi viszont neki adott igazat, amikor ezt mondta: „Te látod helyesen, mert kívülről jöttél, téged nem fertőzött meg a közgazdászok gondolkodásmódja.”

A HELYES NYELVHASZNÁLATRÓL Ismételten Simonyit idézve: „csak az magyartalan, amit a romlatlan nyelvérzékű magyar nép sehol sem használ”. A mára megváltozott időkben (globalizáció) van itt egy bökkenő: hol van ma „romlatlan” magyar nép és hová tűnt a nem olvasó, összességében meglehetősen alacsony műveltségi szintű emberek „nyelvérzéke”? Amikor a helytelen nyelvhasználatról írtunk valahányan (beleértve minden eddig szóba került aggasztó körülményt), mindnyájan az anyanyelv szépségének megőrzését tartottuk szem előtt. Közismert, hogy az 500 évvel ezelőtti reformáció eredményezte a magyar nyelv fellendülését. Vitapartnerem egy református intézmény munkatársa¹, akitől éppen ezért kevesebb megengedhetőséget, annál inkább kiforrott, szép anyanyelvet várnék el, hiszen a protestáns lelkészek nagy súlyt fektetnek a szép magyar nyelvre prédikációik során. Olvasmányaim tanúsága szerint a felvetett és kettőnk által különbözőképpen megítélt nyelvi fordulatok nem okoztak

1. Ludányi Zsófia a cikk írásának időpontjában a Károli Gáspár Református Egyetem óraadó oktatója volt.

gondot sem Pázmány Péternél, sem Mikes Kelemennél, sem Kazinczynál. Miért kell tehát olyan nyelvrontó új elemeket bevinni kifejezőmódunkba, amelyek nem szolgálnak előnyünkre? Ahogyan az orvoslásban a betegségek elkerülésének legjobb módja a megelőzés (szűrés), talán a vitatott nyelvi területen is gyökerénél kellene megfogni az „elfajulni” készülő nyelvi fordulatokat. Pont itt lenne a szép feladat, hiszen

„Törvény kell a nyelvnek,
mert különben elvész,
Törvényét ki szabja, mint az a sok nyelvész.”

A 200 éve született Arany Jánostól: *Grammatika versben*.

IRODALOM

1. Bakos Ferenc *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára* Budapest, Akadémiai Kiadó 2003.
2. Bősze Péter *Hozzászólások Magyar Orvosi Nyelv* 2016;16: 97–99.
3. Dodé Réka, Falyuna Nóra *A szakszavak magyarításáról terminológus szemmel Magyar Orvosi Nyelv* 2016;16:99–100.
4. Fodor István, A. Jászó Anna *A határozatlan névelő használatának terjedéséről Magyar Nyelv* 2003;2:215–24.
5. Gaál Csaba *Ellengondolatok a(z orvosi) nyelvápolásról Magyar Orvosi Nyelv* 2016;16:100–4.
6. Gaál Csaba *Meddig még a borsóhányás? Magyar Orvosi Nyelv* 2016;16:12–5.
7. Grétsy László, Kemény Gábor *Nyelvművelő kéziszótár* Budapest, Tinta Könyvkiadó 2005.
8. Kiss Gábor *Magyar szókincstár* Budapest, Tinta Könyvkiadó 2000.
9. Kontra Miklós *Jó lenne, ha az orvosok és a nővérek legalább akkor nem sértenék meg a beteget, amikor nem akarják Magyar Orvosi Nyelv* 2016;16:104.
10. Koslowski, Leo *Maximen in der Medizin*. Schattauer Verlag 1992.
11. Kuna Ágnes *Hozzászólások Magyar Orvosi Nyelv* 2016;16:107–108.
12. Lozádi Károly *Etymologia medica Orvosi szótörténeti tár* Budapest, Medicina 2006.
13. Ludányi Zsófia *Az egy névelő (egy) rút germanizmus Magyar Orvosi Nyelv* 2017;17/2:80–84.

Berényi Mihály

Örültem volna, ha Ludányi Zsófia nyelvészként értékelte volna a MONY-ban megjelent, és a fölösleges „egy”-gyel foglalkozó fortyogásaimat (2004;2:34, 2007;2:71–72, 2008;2:102, 2009;1:4). Hátha közelebb kerülnének egymáshoz az álláspontjaink!

Az „egy” okozta viták olykor elkerülhetők. Ludányi Zsófiának ebből a mondatrészből

„[...] életem egy szakaszában tagja lettem egy olyan beszélőközösségnek [...]”

Szokásom szerint mind a két „egy”-et kihagynám:

„[...] életem egyik szakaszában olyan beszélőközösségnek lettem tagja [...]”

Nagyon kíváncsi vagyok a nyelvész szakember véleményére!

VÁLASZ

Ludányi Zsófia válasza *Az egy névelő (egy) rút germanizmus? c. cikkhez érkezett hozzászólásokra*

Köszönöm Berényi Mihálynak, hogy felhívta a figyelmemet a határozatlan névelővel foglalkozó nyelvhelyességi írásaira (1, 2, 3, 4).

Köszönöm Gaál Csabának jelen írásomhoz fűzött alapos, részletes válaszát. Mindkét hozzászóláshoz az alábbiakat szeretném hozzáfűzni: az egy határozatlan névelővel kapcsolatos nyelvhelyességi kérdésekkel, a helyes-helytelen vs. helyénvaló-nem helyénvaló kettősséggel, a nyelvművelés és a nyelvi tervezés kérdéseivel részletesen foglalkoztam és foglalkozom a *Magyar Orvosi Nyelv*-beli írásaimban (5, 6, 7). A hozzászólásokban felvetett kérdésekre, problémákra részletes választ adtam, továbbá a hivatkozott terjedelmes szakirodalom is segíthet az ismeretek bővítésében, a téma továbbgondolásában. Most is csak a korábban elmondottakat tudnám még egyszer leírni, de nem szeretném ismételni magam. Egyetértek Gaál Csabával: a döntést bízzuk az olvasóra.

IRODALOM

1. Berényi Mihály *Hozzászólás a Magyar Orvosi Nyelv IV. évfolyamának 1. száma ürügyén Magyar Orvosi Nyelv* 2004;2:34.
2. Berényi Mihály *Fortyogások Magyar Orvosi Nyelv* 2007;2:71–3.
3. Berényi Mihály *Elsősegély a mondatoknak Magyar Orvosi Nyelv* 2008;2:101–4.
4. Berényi Mihály *Bicegő mondatok Magyar Orvosi Nyelv* 2009;1:1.
5. Ludányi Zsófia *A nákolástól a „töltelékiszavakig”. Gondolatok a(z orvosi) nyelvművelésről és a nyelvi normákról Magyar Orvosi Nyelv* 2016;2:86–96.
6. Ludányi Zsófia *Az egy névelő (egy) rút germanizmus? Magyar Orvosi Nyelv* 2017; 17/2:80–84.
7. Ludányi Zsófia *Hozzászólás Bősze Péter Domain, motif, module és a -mer utótagú kifejezések c. írásához Magyar Orvosi Nyelv* 2017;1:39–40.